

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСВІТНІ НАСЛІДКИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Триняк М.В., доктор філософських наук, професор кафедри філософії ХНПУ
імені Г. С. Сковороди

Статтю присвячено аналізу проблеми наслідків лінгвістичної глобалізації в освітній сфері. З'ясовано, що за сучасних умов глобалізаційний тиск на людину значно посилюється. Доведено, що інтеркультурна освітня комунікація дозволяє послабити цей тиск.

Ключові слова: лінгвістична глобалізація, освітня сфера, інтеркультурна комунікація.

Посилення впливу глобалізаційних процесів на суспільне життя у цілому загострює проблему лінгвістичної глобалізації в освіті. Адже, освітній універсум конституюється насамперед через мову. Проблема мови постійно висувається у центр сучасного освітнього дискурсу, бо вона торкається буттєвої укоріненості освітніх практик. Але разом з тим освітня глобалізація у цій площині має специфічний глобалізаційний прояв, бо мова світового спілкування ніколи не зможе витіснити національні мови з освітнього простору. Усе це актуалізує розгляд освітніх викликів глобалізації у площині діалогічної педагогіки, яка висуває емансипаторські домагання не тільки в освітньому, а й у соціальному просторі. Дієвості педагогіки, односторонньо орієнтованої на класичні уявлення про виховання, ставить під сумнів вже Р.Гвардіні. Він вважає, що класична педагогіка залишає за межами свого бачення найголовніше – той факт, що конкретна людина має справу з конкретними речами і перебуває у конкретній ситуації, яку вона мусить розуміти й долати [1, с. 162].

Варто зауважити, що діалогічна педагогіка вже набула достатнього висвітлення у сучасній філософській та педагогічній літературі. Але слід розглянути її функціональний потенціал на матеріалі євроінтеграції. Принципове значення для такого контекстуально обумовленого функціонального аналізу мають теоретичні розвідки С.Клепка, який поєднує у своїх дослідженнях проблематику діалогічної педагогіки і євроінтеграції, а

також праці В.Кременя, Л.Бухаревої та ін. Розгляд освіти у проблемному полі глобалізації також вже має солідні напрацювання, особливий внесок сюди зробили дослідження В.Андрущенка, К.Корсака, М.Култаєвої, М.Михальченка Н.Скотної, де ураховуються потреби, вимоги і проблеми українського суспільства.

Треба зазначити, що за сучасних умов глобалізаційний тиск на людину значно посилюється. Питання, скільки глобалізації може винести пересічна людина, сьогодні як ніколи дотепер набуває екзистенціального виміру. Інтеркультурна освітня комунікація дозволяє послабити цей тиск. Передусім цьому сприяє морально-етичне і правове виховання, культурологічна і лінгвістична освіченість. Ми виділяємо ці напрямки тільки в аналітичних цілях, бо вони вплетені до глобальної мережі інтеркультурних комунікацій. Одним із координаторів освітніх зусиль, спрямованих на послаблення глобалізаційного тиску і пом'якшення наслідків культурної глобалізації виступає етика соціокультурного довілля. Вона показує значущість для людського існування культурних, релігійних і моральних ресурсів, вичерпаність яких призводить вже не до варварства, а до дикунства. На це зокрема звертає увагу корейський дослідник І.Кінг-Нак, покладаючи великі сподівання на практичну реалізацію настанов такої етики [2,с. 6]. Але вплив лінгвістичної глобалізації на діалогічні освітні практики здебільшого залишається поза межами рефлексії філософії освіти.

Отже, виклики лінгвістичної глобалізації у площині діалогічної педагогіки, яка рішуче стає на захист пригноблених, [3] потребують філософського аналізу, щоб визначити як шанси, так і ризики, пов'язані з мовною уніфікацією в освіті. Важливість мови світового спілкування, або глобальної мови (globallanguage), безсумнівно, сприятиме розвитку науки й освіти. Але разом з цим нагле втручання лінгвістичної глобалізації в освітні і виховні практики, що існують в певних культурних контекстах та історичних традиціях, може викликати соціальні травми і навіть культурний шок. Адже в освіті та вихованні рідна мова має екзистенційне значення. Мова,

стверджує К.Д.Ушинський, - це найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднає віджилі, живущі і майбутні покоління народу в одне велике історичне ціле. На його думку, мова – це найповніший і найвірніший літопис багатовікового життя народу, тому, засвоюючи її, кожне нове покоління засвоює в той же час „плоди думки й почуття тисячі поколінь, що передували йому й давно вже зотліли...” [4, т. 1, с. 123]. „Немає мови і наріччя, які не були б здатними стати знаряддям неосяжно різноманітної і глибокої думки. Мова – це засіб творення думки, мислення й пізнання, шлях усвідомлення естетичних і моральних ідеалів” [5, с. 229]. О.О.Потебня, розвиваючи висловлену Вільгельмом Гумбольдом думку про нерозривність мови і людського способу буття в світі, рішуче виступає проти мовної асиміляції, за збереження і розвиток усіх національних мов як найглибших стихій народного буття. Будь-які спроби зменшити значущість рідної мови навіть задля розширення освітніх горизонтів означатимуть кінець так званої „педагогічної інтимності”, тобто означатимуть неможливість екзистенційного педагогічного діалогу. Зокрема, на це звертає увагу відомий німецький філософ - екзистенціаліст О. Ф.Больнов у праці „Мова і виховання” [6], де він пропонує свою версію діалогічної педагогіки як діалогу між вихователем і вихованцем, спільним ґрунтом яких є мова і національна культура. Ця позиція є трансформацією гумбольдтіанської філософії мови, яка розкривала глибинний зв'язок між мовою і формуванням особистості, її світоглядом і внутрішнім світом.

Отже, основна увага у нашому дослідженні зосереджується не на концептуальних побудовах і конструктах діалогічної педагогіки, не на спільних моментах вчень М.Бубера, П.Фрейре та інших представників діалогічного напрямку в освіті, а на тезі щодо принципового діалогізму освітніх і виховних практик. Відтак головним проблемним питанням, що тут виникає, є питання у дусі Канта: як можлива діалогічна педагогіка за умов лінгвістичної глобалізації. У часи Гумбольдта і навіть у часи написання філософсько-освітніх праць Больнова лінгвістична

глобалізація ще знаходилася у своїй протостадії. За сучасних умов стає очевидним, що для розуміння її самої та її наслідків необхідно ураховувати не тільки глибинний зв'язок між людиною та мовою, а й горизонтальні комунікативні ланцюги, розширенню яких сприяє лінгвістична глобалізація, що є однією з можливостей залучення людини до світового освітнього простору. Між національними мовами і так званою "глобальною" існують складні стосунки. В оцінці мови світового спілкування, як буде показано нижче, спостерігаються коливання від позитивної оцінки як чинника розсування культурних горизонтів, розширення шансів для особистісного розвитку, так і негативні: англійська мова стає примусом для інших країн світу, додатковим чинником соціального розшарування у глобальному вимірі. Адаже той, хто володіє англійською, за умов глобалізації має більше шансів для професійної і особистісної самореалізації, стає реальністю сьогодення.

На перший погляд, англійські країни є тими, хто виграє від лінгвістичної глобалізації. Але її парадоксом є те, що вона провокує своєрідний відхід від природної мови і створює її симулякр - глобальну англійську. Це змушує англійських філософів, лінгвістів і культурологів зосереджувати свої зусилля на розкритті перспектив англійської мови як глобальної та виявленні освітніх і загальнокультурних наслідків такої соціолінгвістичної метаморфози.

Проблема майбутнього англійської мови у культурно-антропологічному і філософсько-освітньому значенні викликала дискусію щодо освітніх перспектив тієї мови, яка набуває статусу глобальної, а також щодо більш широких можливостей застосування цієї мови у вихованні не тільки її носіїв, а й в інших країнах [7, с. 24]. Річ у тому, що з позицій діалогічної педагогіки з притаманною їй емансипаторською спрямованістю, лінгвістична глобалізація криє у собі амбівалентний потенціал. Мається на увазі можливість подальшого розвитку ідей педагогіки пригноблених як діалогічної педагогіки Фрейре[3].

Так, з одного боку, англійська мова стає своєрідним „вікном у світ”, перепусткою до світу добробуту, а з іншого - спричинює посилення тиску на аутсайдерів глобалізації. Англійська і латиномовна Америка, з якої походить Фрейре, знаходяться у складних соціокультурних відносинах. Нагадаємо, що ідеологами антиглобалістського руху здебільшого виступають латиноамериканці.

Разом з цим слід зазначити, що лінгвістична глобалізація розгортається на основі глобалізації економіки, політики і культури. Вона потребує легітимації. Адже, як слушно зауважує Д.Крайстел, „передумовою того, щоб надати живій мові статус світової, необхідно, щоб вона була засобом спілкування усього людства” [7, с. 15]. Здійснити таку легітимацію можна, посиляючись на права людини. На демократичність такої легітимації вказують Ю.Габермас і О. Гьофе[див. 8, с. 52; 122, с. 306]. Особливо тут заслуговує на увагу модель політично-правової організації світового суспільства, запропонована німецьким філософом О.Гьофе. Оскільки його аргументація прояснює питання щодо легітимності лінгвістичної глобалізації та її статусу в освітньому просторі, наведено її основні риси. Так, Гьофе пише: „Громадянин світу виступає у двох ролях: як громадянин світової держави він має права громадянина світової республіки та бере участь у політичних процесах, а як громадянин світового суспільства - безпосередньо або опосередковано - співпрацює з усім світом. На відміну від громадянина світової держави, громадянин світового суспільства не прив'язаний до моделі ієрархічно пощаблевих зв'язків. Його загальні інтереси та зв'язки суперечать щонайменше комунальним або місцевим, а також державним, або національним і, зрештою, глобальним відносинам” [9, с. 308].

Лінгвістична глобалізація є передумовою такого співробітництва з усім світом, так само, як освіта і виховання. Як аргумент на користь англійської мови, як мови світового співробітництва, висувається аргумент поширення цієї мови як у світі, при цьому враховується її репрезентація як рідної мови,

як другої і як іноземної [7, с. 15]. Така потрібна репрезентація дає можливість посилити легітимацію застосування англійської мови як мови світового суспільства, що є надскладною соціальною системою. Але разом з цим як „так звані функціональні мови світового суспільства розглядаються також і інші, наприклад французька, німецька тощо” [10, с.50-51].

Але ці функціональні мови не мають домагання на функціональний універсалізм, як це має англійська. Адже, як зауважує Кристал, „англійська мова виступає медіумом світового виробництва знання, науки і технології. Разом з участю у виробництві знання вона бере участь у організації освіти” [7, с. 22].

Отже, англійська мова стає активним чинником конституювання освітнього простору. В європейських, азійських, африканських країнах англійська мова стає мовою вищої освіти [7, с. 23]. Але ці тенденції потребують осмислення і відповідального ставлення, коли йдеться про організацію освітніх і виховних практик за умов глобалізації. У методологічному плані тут варто використати потенціал крос-культурного діалогу із збереженням домінуючих імперативів сучасної гуманістичної тріади „людина – освіта – культура”, як це акцентує В.Кремень. Для цього необхідно поглибити розуміння можливостей і обмежень лінгвістичної глобалізації у конституюванні освітнього простору. В.Кремень зауважує щодо цього: « антропологічна парадигма сучасної філософії освіти полягає у дослідницькому міждисциплінарному просторі на єдиній методологічній основі такі важливі напрями гуманітарних наук, як „лінгвогносеологія” (предметом якої є пізнавальна функція мови як своєрідної форми уявлення людиною світу), лінгвосоціологія (соціолінгвістика, що досліджує зв'язки мови і індивіда), лінгвобіхевіорологія (тобто лінгвопраксеологія, яка вивчає роль мови в практичній поведінці людини), лінгвокультурологія (взаємовідношення мови і (культури), лінгвоетнологія (етнолінгвістика, яка орієнтується на розгляд взаємозв'язків мови, духовної культури народу, народного менталітету і народної творчості), лінгвопалеонтологія

(дослідження зв'язків мовної історії з історією народу, його матеріальною і духовною культурою, географічною локалізацією, архаїчною свідомістю” [11, с. 29]

Такий синтез лінгвістичних дисциплін з філософськими і культурологічними підходами сприятиме знаходженню розумного співвідношення між національною мовою та мовою світового спілкування. Тут, на нашу думку, доцільне звернення до одного із центральних понять пізнього Вітгенштейна, а саме: введене ним у праці „Філософські дослідження” поняття „мовних ігор”, як міжособистісних комунікативних систем зі своїми правилами та нормами, яких треба дотримуватися [12, с. 171-178]. Річ у тому, що лінгвістична глобалізація пропонує свою специфічну низку мовних ігор на різних рівнях функціонування світової мови, координацію між якими, на нашу думку доцільно здійснювати засобами діалогічної педагогіки.

Так, сам факт наявності лінгвістичної глобалізації ще не означає поглиблення розуміння щодо самого предмету комунікації. Звернемо увагу на можливість такої парадоксальної ситуації: досконале знання правил і норм мовної гри поєднується з недосконалим їх застосуванням. Можливе також і спрощення правил гри. Усе це впливає не тільки на характер та ефективність комунікації, а й на творення форм життя, бо лінгвістична глобалізація втручається у процеси життєтворчості. Є усі підстави, щоб розглядати лінгвістичну глобалізацію як мовну гіперреальність. Так, Крайстел, розглядаючи стан англійської мови і Індії, вбачає у наявності такої гіперреальності безпосередню загрозу англійській мові, яка саме через глобалізацію починає розщеплюватися на численні локальні варіанти. Він зауважує, що англійська, якою розмовляють в Індії на вулиці, формується під впливом супутникової комунікації, яка жваво обговорюється. Але мова, на якій це робиться, „відрізняється від тієї, яку викладають у школі. Отже, через широкий вжиток спотвореної англійської у Індії виникають нові її напрямки. Хоча супутниковий зв'язок вже за своїм визначенням є

глобальним, але ... елементи рідної мови починають входити до англійської у статусі світової... І так коїться усюди” [7, с. 25].

Але не тільки в Індії, також і у Європі лінгвістична глобалізація має екзистенційно-антропологічні, освітні та соціально-політичні наслідки. Розглянемо це на прикладі Швейцарії. На думку швейцарського філософа і культуролога В.Гаука, „Швейцарія, що сама знаходиться у серці Європи, рухається до Європи, це важкий шлях, який пробуджує сподівання і водночас породжує страхи і недовіру” [13, с. 193]. При цьому значна більшість сподівань тут пов'язана з економічною глобалізацією, а страхів - з лінгвістичною. Стосовно останньої Гаук виділяє три проблемні поля, які виникли у Швейцарії під її впливом: „По-перше, це необхідність, що виникла під впливом зростання значущості англійської мови, шукати нові шляхи для підтримки життєздатної, але дуже хиткої рівноваги між мовними спільнотами за нових умов. По-друге, це зміна писемної мови внаслідок впровадження нових форм комунікації через електронну мережу. По-третє, це вплив процесів інтеграції на швейцарську правову культуру і мову законодавства” [13, с. 193].

Ці проблеми, окрім загально-суспільного, мають також і освітній вимір. Більш того, освіта і, насамперед, можливості діалогічної педагогіки є тими чинниками, від яких залежить розв'язання цих проблем. Адже у Швейцарії внаслідок історичного розвитку країни, як показує Гаук, кожний кантон із визначенням домінуючої мови латентно встановлював певну культурну „домінантність, яка позначалася на статусній позиції носія цієї мови” [13, с. 193-194]. Лінгвістична глобалізація руйнує цей порядок, але водночас є шансом модернізації суспільства. Адже саме лінгвістична глобалізація, за спостереженнями філософів і соціологів, сприяла поглибленню розуміння мультикультурності як шансу, бо раніше її розглядали радше як „тягар” [13, с. 196].

На підставі переосмислення культурної ситуації і наслідків глобалізаційних процесів у Швейцарії було розроблено „Проект розвитку

школи для 21 століття”, де діти з першого класу вивчають англійську і знайомляться з Інтернетом [14, с. 21]. Але цих заходів недостатньо для відповіді на виклики лінгвістичної глобалізації. Головна проблема, на думку Гаука, для країн Європи тут полягає у завданні узгодження шкільних виховних і дидактичних практик з глобалізаційними процесами в економіці [13, с. 197].

Одним з чинників і водночас наслідків лінгвістичної глобалізації є мовні трансформації, що відбуваються через розгалуження мережі Інтернету. „Письмовий контакт через Інтернет, - зауважує Гаук, - має цілковито іншу природу, ніж контакт через листування. Він є більш безпосереднім, оскільки через швидкість такої комунікації створюється враження присутності партнера по спілкуванню. Повідомлення, передані через електронну пошту, не відкладаються, на них здебільшого одразу відповідають. Мова в них наближається до розмовної: вона є більш спонтанною, більш зацікавленою, більш безпосередньою, але водночас не виваженою. Адже листи звичайно проходять крізь фільтри свідомості. Цей елемент бракує електронній пошті. ... З нею змінюється також ставлення до орфографії. ... Ставлення до правопису і взагалі до норм письмової мови стає більш гнучким. Правопис як самоціль вже відслужив своє” [13, с. 200].

Ця занадто радикальна заява швейцарського теоретика фіксує важливий момент переходу від культури символічної репрезентації до культури зображення, яка усуває певні лінгвістичні примуси. Нагадаємо, що суспільство знань як конкретизація постіндустріального суспільства формується передусім на культурі зображення, де екранна поверхня відіграє суттєву роль у трансляції знань. Ця культура, на відміну від попередньої, яка намагалася здійснювати тотальний контроль за мовними практиками та їхнім функціонуванням в освіті, науковому виробництві, сфері бізнесу тощо, вже не може його здійснювати, бо значно збільшується обсяг і швидкість комунікацій. Наслідком цього є постмодерна лояльність щодо орфографічних

помилки, бо екранна поверхня дозволяє швидко змінювати тексти, робити і усувати орфографічні помилки.

Розвиток цієї тенденції криє у собі небезпеку виникнення лінгвістично занедбаних мовних практик, між іншим, це торкається також і ділової мови, яка під тиском лінгвістичної глобалізації вдається до своєрідної редукції комплексності. Сучасна освіта змушена рахуватися з цими обставинами. Інтеркультурний діалог, що лежить в її основі, стає також і діалогом між модерною і постмодерною культурою ділового спілкування і повсякденної комунікації.

Таким чином, серед освітніх наслідків лінгвістичної глобалізації можна визначити як негативні, так і позитивні. З одного боку, лінгвістична глобалізація призводить до послаблення значущості рідної мови й втрати культурної ідентичності, з іншого – є вагомим чинником формування світової культури та виникнення світової спільноти, яка водночас як посилює легітимацію застосування англійської мови, як мови світового суспільства, так провокує своєрідний відхід від природної мови і створює її симулякр – глобальну англійську. Серед негараздів лінгвістичної глобалізації можна визначити й мовні трансформації, що відбуваються через розгалуження мережі Інтернету, які усувають лінгвістичні примуси правопису і взагалі будь-які норми письмової мови. Отже, розуміння можливостей і обмежень лінгвістичної глобалізації у конституюванні освітнього простору дозволяє з'ясувати її вплив на діалогічні освітні практики та визначити роль освіти й виховання як регуляторів глобалізаційного тиску на людину.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Больнов О. Ф. Зустріч / О. Ф. Больнов / Л. А. Ситниченко. – К. : Либідь, 1996. – С. 157–170. – (Першоджерела комунікативної філософії).
- 2.King – NakIp. EnvironmentalEthicsinterculturalperspectives / King – NakIp. – Amsterdam : EditionsRodari. 2009. – 178 S.
- 3.Фрейре П. Педагогіка пригноблених / П. Фрейре; [пер. з англ. О. Дем'янчука]. – К. : Юніверс, 2003. – 168 с.

4. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. – Т. I. / К. Д. Ушинський; редкол. В. Столетов [та ін.]. – К.: Рад. шк., 1983. – 488 с.
5. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М., 1976. – 126 с.
6. Bollnow O. F. Sprache und Erziehung / O. F. Bollnow. – Stuttgart: Kohlhammer, 1969. – 236 S.
7. Crystal D. The Future of English / D. Crystal // Weltgesellschaft, Weltverkehrsprache, Welkultur. -Tübingen: Staufenburg -Verl. 2000. – P. 14–26.
8. Габермас Ю. До легітимації через права людини / Ю. Габермас; [пер. з нім. М. Култаєвої, Л. Ситніченко]. – К.: Український філософський фонд, 1999. – С. 52–62.
9. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе; [пер. з нім. Л. Ситніченко, О. Лозінської]. – К.: ППС-2002, 2007. – 435 с.
10. Schmidt Helmut. Allgemeine Erklärung der Menschenpflichten - Ein Vorschlag / Schmidt Helmut. -München: Beck. 1977. – 160 S.
11. Кремень В. Г. Освіта і наука України – шляхи модернізації: (факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
12. Витгенштейн Л. Філософские исследования / Л. Витгенштейн; [пер. с нем. М. Козловой]. Філософские работы. Ч. 1. – М.: Гнозис, 1994.
13. Hauk W. Demokratiefähige Gesetzssprache trotz Globalisierung / W. Hauk // Weltgesellschaft. Weltkultur. -Tübingen: Stauffenburg Aktuell, 2000. – S. 192–209.
14. Schulprojekt 21// <http://www.schulprojekt21.ch>.

К вопросу об образовательных последствиях лингвистической глобализации

Триняк М. В.

Статья посвящена анализу проблемы последствий лингвистической глобализации в образовательной сфере. Установлено, что в современных условиях глобализационное давление на человека значительно усиливается. Доказано, что интеркультурная образовательная коммуникация позволяет ослабить это давление.

Ключевые слова: лингвистическая глобализация, образовательная сфера, интеркультурная коммуникация.

To the problem of educational linguistic globalization results

Trynyak M. V.

This article is devoted to the analysis of problems of educational linguistic globalization results. It's find out that in modern conditions the pressure on the human being is increasing very much. It is proved that intercultural education communication allows make this pressure weaker.

Key words: linguistic globalization, educational sphere, intercultural communication.